

AFSCHEID

Zul je voorzichtig zijn?

*Ik weet wel dat je maar een boodschap doet
hier om de hoek
en dat je niet gekleed bent voor een lange reis.*

*Je kus is licht,
je blik gerust
en vredig zijn je hand en voet.*

*Maar achter deze hoek
een werelddeel,
achter dit ogenblik
een zee van tijd.*

Zul je voorzichtig zijn?

Uit: Oogappel, Adriaan Morriën, 1986

*En of ik een waardevol mens ben, dat zal pas blijken
uit hoe ik me onder de veranderde omstandigheden
gedragen zal.*

Etty Hillesum, 11 juli 1942

I

LEAH

I.

Er was nog één parkeerplek vrij, maar die lag direct aan de Leidsevaart. Leah remde voorzichtig af. Ze aarzelde. Bij water bleef ze liever uit de buurt. Misschien kon ze verderop nog een plek vinden, in een van de achterliggende straten. Of zou ze dan te laat komen, haar buitenkans verspelen? Vond maar eens een parkeerplek in het centrum van Haarlem op dit tijdstip, vroeg in de avond, zo dicht bij de Remonstrantse kerk waar over ruim een halfuur de lezing begon die ze wilde bijwonen.

Kom op, zei ze tegen zichzelf. Niet bang zijn.

Behoedzaam stuurde Leah naar links. Ze zette haar auto recht in het parkeervak op de Oranjekade, de neus van de zilvergrijze Citroën c3 naar de Leidsevaart gericht.

Later zou Leah nog vaak terugdenken aan dat korte moment van twijfel, vlak voordat ze besloot toch bij het water te parkeren. Wat als ze toen anders had beslist? Wat als ze wel gehoor had gegeven aan de alarmbellen die diep in haar binnenste rinkelden?

Het waren onzinnige vragen, die ‘wat-als’-vragen. We waren allemaal speelbal van het lot, of het toeval, wie wist het, veel verstandigs viel daar niet over te zeggen. Toch bleef het ‘wat-als’-moment Leah nog lang bezighouden. Vergeefs probeerde ze greep te krijgen op wat haar was overkomen. ‘Rijd toch door!’ riep ze haar vroegere zelf toe. ‘Ga weg van die

parkeerplaats! Je wéét inmiddels toch wel waarom je zo'n kanaal moet vermijden?’

Maar Leah was niet doorgereden. Ze had haar auto pal naast de Leidsevaart geparkeerd, heel koel en beheerst, alsof ze wilde bewijzen dat ze heus van het water kon winnen.

Het liep tegen eind januari, het klokje op haar dashboard stond op kwart over zeven. Leah schakelde de motor uit, de koplampen doofden. Op de Oranjekade was het donker en stil. In het zwarte, gladde water van de vaart weerspiegelde het geeloranje licht van een enkele lantaarnpaal. Leah pakte haar portemonnee uit haar leren handtas op de passagiersstoel, stapte uit en liep langs statige, negentiende-eeuwse panden naar de parkeermeter, die een stukje verderop stond.

Op de radio was gewaarschuwd voor vorst en gladheid. ‘Ga vanavond maar niet op de fiets,’ had Dick gewaarschuwd. ‘Straks ga je onderuit en dat moet je niet hebben op je eenenzeventigste.’

Haar oer-Hollandse, altijd nuchtere, lieve Dick. Voor hém was ze als Vlaamse in Haarlem komen wonen, begin jaren zestig. Onvoorstelbaar dat er sindsdien bijna een halve eeuw voorbij was gegaan. Nu hun drie kinderen zelf alweer kinderen hadden, de vroegere huwelijksperikelen waren uitgewoed, was ze nog elke dag dankbaar dat ze het indertijd niet hadden opgegeven; hoeveel huwelijken van generatiegenoten waren in de jaren zeventig en tachtig niet geëindigd in een scheiding? Dick en zij waren

nu juist meer verbonden dan ooit, terwijl ze elkaar evengoed volstrekt vrijlieten.

Leah had die ochtend het huis onder handen genomen – dat eeuwige poetsen hadden de nonnen haar wel geleerd! – terwijl Dick, die nog steeds klussen aannam als bouwkundig tekenaar, in zijn kantoor-tje in de achtertuin zat te werken. Nieuwsradio aan, poes om haar benen, appeltaart in de oven – een dag als alle andere, bijzonder in zijn vanzelfsprekende harmonie.

Er lag een flinterdun laagje ijs op de plassen. Ze had beter steviger schoeisel kunnen aandoen, in plaats van haar gladde, rood-met-grijze laarzen. Iets met rubberen zolen, oma-schoenen. Maar zo was ze niet. Typisch Vlaams misschien. Als je op café ging, deed je een mooie jurk aan en poetste je je schoenen. Het was natuurlijk maar een lezing waar ze naartoe ging. Hollanders presteerden het om daar in spijkerbroek te verschijnen. Dat zou zij niet in haar hoofd halen. Ze hield toch al niet van broeken. Al sinds de jaren zeventig droeg zij liefst enkellange rokken, die strak om haar smalle taille zaten en dan iets wijd uitliepen. Ze maakte de kledingstukken zelf, van zachte, glanzende stoffen in alle kleuren. Vanavond droeg ze een zwarte, lange rok. Wit koltruitje erbij, zwart kort jasje; tijdloos en een tikje artistiek.

Leah haalde het kaartje uit de parkeerautomaat. Ze moest een beetje opschieten. Het zou druk worden in het Filosofisch café, dat maandelijks werd georganiseerd in de Remonstrantse kerk. Vanavond

kwam de bekende filosoof en hoogleraar wijsgerige ethiek Paul van Tongeren spreken. Ze kon beter éérst een toegangsbewijs halen en daarna teruggaan om het parkeerkaartje achter de autoruit te plaatsen.

Bij de ingang van de kerk stond Leahs vriendin Hanne haar al op te wachten. Ze waren vroeger collega's geweest, sinds ze met pensioen waren, gingen ze samen geregeld naar voorstellingen, lezingen of musea. In de hoge kerkruimte weerklonk het geluid van stemmen en rinkelende koffiekopjes. Kort wisselden Leah en Hanne een paar woorden. Wat was het koud zeg, hoe ging het, hoe was het thuis. 'Wil je alvast een stoel voor me bezet houden?' vroeg Leah ten slotte. Ze moest nog even naar haar auto om het parkeerkaartje neer te leggen, ze was zó terug.

Opnieuw de vrieskou in, de Oranjekade op. Leah trok de kraag van haar lange, rode wintermantel omhoog. Nu ze binnen had gezien hoe druk het was, hoe verwachtingsvol de sfeer, had zich een vaag gevoel van opwinding van haar meester gemaakt. Het beloofde daadwerkelijk een bijzondere avond te worden, ze keek er al weken naar uit.

'Is euthanasie een recht?' luidde de prikkelende titel van de lezing van Paul van Tongeren. Het was een vraag die Leah zichzelf ook vaak had gesteld. Meer dan dertig jaar was ze avondhoofd geweest in een verpleeghuis in Haarlem. Ze had vele honderden mensen zien doodgaan. Soms wilde de familie haast maken. *Ach zuster, nu moet het maar afgelopen zijn, kunt u niet iets geven?* Het werd de levenden op zo'n

moment te moeilijk. Maar wat haar betreft ging het toch allereerst om degene die stervende was. Wie bepaalde wat het juiste moment was om deze aarde te verlaten? En bestond er wel zoiets als een goed moment?

Iedereen verdiende een zacht einde, dat vooropgesteld, ze had een apothekerskast vol gehad met middelen om het lijden te verlichten, de stervenden zacht en liefdevol naar de andere kant te dragen, het grote niets waarover niemand iets kon vertellen. Maar een dood op afspraak, netjes afgestemd op ieders agenda... *Nee op dinsdag kunnen we niet, doet u maar woensdag!* Ze had daar bedenkingen bij. De dood was groots, mysterieus, grillig en onvoorspelbaar; soms genadig, veel vaker genadeloos. Als er één ding was dat ze in al die jaren had geleerd, dan was het dat wij levenden er eigenlijk weinig over te zeggen hadden – en dat dat misschien maar goed was ook.

Leah liep terug naar haar auto, opende het portier en ging zijlings op de chauffeursstoel zitten, met haar benen naar buiten, zodat ze naar haar handtas kon reiken, die ze op de bijrijdersstoel had laten staan. Ze stopte haar portemonnee terug, deed het toegangsbewijs in een zijvakje en zocht haar pepermunt; ze kwam graag met een frisse adem onder de mensen. En waar had ze dat parkeerkaartje toch? Ze voelde in haar jaszak, diepte het kaartje op en legde het in een hoekje op het dashboard. Thuis had zij zich al zorgvuldig opgemaakt en haar lippen gestift, dus een snelle blik in het spiegeltje onder de zonneklep was

niet nodig. Aan haar ultrakortgeknipte, grijze haar hoefde ze ook niets te doen. De laatste keer dat ze bij haar kapper was, had ze hem gevraagd er met de tondeuse een paar banen in te scheren, dwars over haar hoofd, wat haar een moderne en beetje punky uitstraling gaf.

Terwijl ze zo zat te rommelen, had Leah het koud gekregen. Ze trok daarom haar benen naar binnen en sloeg het portier met een klap dicht. Ze moest nu echt haast gaan maken, haar sjaal afdoen, dat was maar ballast, haar handtas pakken en...

Op dat moment voelde Leah dat de auto begon te schuiven. Ze begreep er niets van. Ze had de handrem toch aangetrokken, of niet soms? De sleutel zat niet in het contact. Hoe kon de auto in beweging zijn gekomen?

Heel geleidelijk, maar onmiskenbaar gleed ze met haar auto in de richting van de Leidsevaart. Er was geen muurtje of andere afscheiding langs het water. Niets zou haar tegenhouden.

In een reflex trapte ze keihard op de rem. Het had geen effect.

Voordat Leah kon beseffen wat er gebeurde, schoof de auto over de kademuur, stortte naar beneden, belandde met de neus in het water en trok vervolgens als een boot weer recht.

Leah zat, ondanks de klap, nog op haar stoel, de handen aan het stuur. Heel even was er alleen verbijstering. Alsof ze dwars door de grenzen van tijd en ruimte in een andere, haar volledig onbekende

wereld was gekatapulteerd en zich opnieuw moest oriënteren. Lag ze nu echt met auto en al in het water, tussen de eenden en de vissen?

Toen Leah nog als verpleegster werkte, had ze geleerd om zichzelf in noodsituaties tot de orde te roepen. Kop erbij, niet wegdromen, zoals ze zo graag deed, handelen. Ze zei dan in gedachten tegen zichzelf: Dit is echt. Wat moet ik doen? Precies dát zei ze ook tegen zichzelf toen het besef tot haar doordrong – wanneer, enkele seconden later? – dat ze werkelijk opgesloten zat in een zinkende auto. Dit is echt. Wat moet ik doen?

Ze kon niet zwemmen.

2.

De dag dat het water haar vijand werd, speelde Leah dat ze vleugels had. Ze rende hard van de hoge brug over de Zuid-Willemsvaart naar het pad dat langs het kanaal liep. Pas vlak voor het water kwam ze tot stilstand. Zelden had ze zich zo vrij gevoeld.

‘Ik kan vliegen!’ riep ze naar haar vader, die iets verderop in een roeiboot zat te vissen.

Ze was een jaar of zeven, de oorlog was voorbij, ze hoefde nergens meer bang voor te zijn. In alle vroegte, nog vóórdát haar vader zijn kapperszaak in het Vlaamse dorp Neeroeteren zou openen, waren ze naar het eilandje gegaan. Het zou warm worden die dag, het gras was sappig groen, de hoge bomen langs het kanaal ruisten in de wind en alles rook naar zomer.

Haar moeder zat aan de waterkant op een kleedje, samen met Leahs kleine zusje Thea.

‘Doe je wel voorzichtig?’ riep ze.

Maar Leah was, samen met haar oudere zus Josefien, alweer de brug op geklommen en luisterde niet meer.

De smalle, betonnen jaagbrug verbond Neeroeteren met het eilandje midden in het kanaal, dat was ontstaan toen aan het begin van de eeuw de Zuid-Willemsvaart werd verbreed en enkele bochten in het kanaal waren rechtgetrokken. In de oude, nu overbrugde zijarm van het kanaal, waar geen scheepvaartverkeer meer kwam, kon goed gevestigd worden.